

آینده نظام سیاسی عربستان و سناریوهای محتمل

احسان نادری بنی^۱

۳۴

چکیده

هدف این مقاله شناخت سناریوهای محتمل در آینده نظام سیاسی عربستان است. روش این مقاله آینده پژوهی بوده و از تکنیک های سناریو نویسی، تجزیه و تحلیل روندها و پیش رانها، پرسشنامه و ماتریس اثرات متقاطع استفاده شده است. جامعه آماری شامل پژوهشگران مسایل اجتماعی، سیاسی عربستان بوده و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران انتخاب شده است. یافته های تحقیق، شناسایی سه سناریو برای آینده نظام سیاسی عربستان است. در سناریو اول، آینده نظام سیاسی عربستان به سمت تقویت، رشد و کارآمدی خواهد بود. این سناریو به دلیل ارزش سازگاری پایین و داشتن توصیف گرهایی با نمره منفی، فاقد اعتبار و ارزش می باشد. در سناریو دوم، وضعیت آینده نظام سیاسی عربستان به شکل ثبات و عدم تغییر خواهد بود. این سناریو نیز به دلیل ارزش سازگاری پایین، نشان دهنده عدم وقوع آن در آینده می باشد. در سناریو سوم، نظام سیاسی عربستان، اصلاحات عمیق و اساسی را تجربه خواهد کرد. احتمال وقوع این سناریو قوی بوده و تمامی توصیف گره های آن نمره مثبت را داشته و ارزش سازگاری بالایی دارد. در چنین شرایطی اگر عوامل شتابدهنده نیز بر این وضعیت اضافه شود، آینده نظام را به سمت تغییرات بنیادین سوق خواهد داد.

کلیدواژه ها: آینده نظام سیاسی، نظام سیاسی عربستان، آینده پژوهی، سناریو های محتمل، روش نخجگی.

دوره ۹، شماره ۳، پیاپی ۳۴

پاییز ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۱۲/۲۰

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۷/۱۰

صص: ۲۷-۴۷

شابا چاپی: ۲۵۸۸-۴۵۶۵

الکترونیکی: ۲۷۱۷-۰۳۸۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- مقدمه

عربستان به‌عنوان کشوری تأثیرگذار بر تحولات منطقه غرب آسیا، علاوه بر وضعیت خاص تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و اقتصادی، به‌عنوان یکی از بازیگران اصلی منطقه، نقش برجسته‌ای را در عرصه‌های مختلف به خود اختصاص داده و از جایگاه ویژه‌ای در بین کشورهای منطقه برخوردار است.

به لحاظ اهمیت فرهنگی و اعتبار بین‌المللی ناشی از واقع شدن حرمین شریفین در این کشور و استفاده از این عامل به‌عنوان یک منبع راهبردی تمام‌نشدنی و اثرگذار فرهنگی، باعث شده این کشور از جایگاه راهبردی برخوردار شود و تحولات داخلی و سیاست‌های این کشور در بسیاری از روندهای جهان اسلام غیرقابل‌انکار است.

به لحاظ اهمیت استراتژیکی، دسترسی به خلیج فارس و دریای سرخ و آبراه‌های استراتژیک، برخورداری از یک چهارم ذخایر انرژی جهان، وجود بهترین بازار مصرف جهت مصنوعات تجاری و نظامی، عضویت در سازمان همکاری‌های اسلامی و سایر اتحادیه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، به آن موقعیت ویژه‌ای بخشیده است. به‌نحوی که این مزایا به این کشور امکان گسترش نفوذ سیاسی در کشورهای حوزه خلیج فارس، به‌طور خاص و سایر کشورهای اسلامی و آسیای مرکزی و قفقاز را به‌طور عام داده است و تأثیر تحولات داخلی و سیاست‌های این کشور در بسیاری از روندهای جهان عرب و جهان اسلام غیرقابل‌انکار است.

در بعد اقتصادی، ارتباط اقتصاد عربستان با نظام سرمایه‌داری جهانی، دارا بودن بیشترین ذخایر نفت (بیش از ۱۵ درصد کل ذخایر) و بزرگ‌ترین تولیدکننده نفت در جهان، عربستان را تبدیل به کشوری ثروتمند و تأثیرگذار در اقتصاد جهانی کرده است.

بنابراین با توجه به جایگاه ویژه‌ای عربستان در بین کشورهای منطقه و تأثیر تحولات این کشور بر روند های منطقه ای و جهانی و تأثیر آن بر نظام جمهوری اسلامی ایران و اتخاذ مواضع ضد ایرانی دولت این کشور و همسویی و همراهی با دشمنان جمهوری اسلامی ایران، ضرورت شناخت آینده این کشور را برای جمهوری اسلامی ایران دوچندان کرده است و به همین جهت نوع برخورد جمهوری اسلامی ایران با عربستان با درک واقعیت‌های ژئوپلیتیک این کشور باید صورت گیرد. با توجه به موقعیت خاص این کشور در ابعاد مختلف و تأثیر آن بر آینده جهان اسلام، این پرسش

مطرح است که آینده نظام سیاسی عربستان چگونه خواهد بود و چه سناریوهای بر آینده این کشور محتمل است؟

۲- مبانی نظری

۲-۱- تعریف مفاهیم و اصطلاحات

۲-۱-۱- **نظام سیاسی:** نظام سیاسی شکل و ساخت قدرت دولتی و همه نهادهای عمومی اعم از سیاسی، اداری، اقتصادی، قضایی، نظامی، مذهبی و چگونگی کارکرد این نهادها و قوانین و مقررات حاکم بر آنهاست. هر نظام سیاسی از دو قسمت یا عنصر عمده ترکیب می‌یابد که عبارتند از: ۱- ساختار سیاسی ۲- کار ویژه. (ابوالحمد، ۱۳۶۵: ۱۹۷) در این پژوهش، منظور از نظام سیاسی عربستان، ساختار سیاسی با کار ویژه‌ای آن است که به وسیله یک قدرت سیاسی مرکزی اداره می‌شود.

۲-۱-۲- **نظام سیاسی عربستان:** ماهیت ساختار قدرت در این کشور منحصر به فرد است. نظام سیاسی در عربستان سعودی، پادشاهی بوده و حکومت در فرزندان پادشاه بنیان‌گذار، عبدالعزیز بن عبدالرحمن بن فیصل آل سعود، موروثی است و با صالحان آنان برای حکومت بر مبنای کتاب خدا و سنت پیامبر بیعت می‌شود. در عربستان ساختار سیاسی در خاندان آل سعود خلاصه می‌شود. پادشاه تعیین‌کننده‌ترین و اصلی‌ترین کانون قدرت بوده و در رأس ساختار سیاسی قرار دارد. پادشاه از جریان آل سعود بوده و باید در راستای منافع خاندان آل سعود اقدام نماید. خاندان «آل سعود» دارای انشعابات متعددی است.

پادشاهی عربستان سعودی، نظام سیاسی سنتی محافظه‌کار دارد و از قدرت بالائی برخوردار است که بر خلاف بسیاری از نظام‌های پادشاهی، هم سلطنت و هم حکومت می‌کند. پادشاه، فرمانده کل قوا، نخست‌وزیر، رئیس تشکیلات قضایی، مجریه و قانون‌گذاری این کشور بوده و اختیارات گسترده‌ای دارد که شامل، عزل و نصب‌ها در نمایندگان مجلس، شورای وزیران، قوه قضائیه، فرماندهان نیروهای مسلح، صدور فرمان جنگ یا صلح، تصویب نهایی قوانین کشوری، برقراری روابط خارجی با کشورها و انعقاد قراردادهای کلان اقتصادی و نظامی با کشورهای مختلف می‌باشد. پادشاه می‌تواند

همه احکام شورای وزیران را لغو کند. قدرت واقعی پادشاه به گسترش پایگاه قدرت، مهارت‌های سیاسی و شخصیت وی در خانواده سلطنتی بستگی دارد. (استسلی، ۱۳۹۳: ۶۲)

۲-۱-۳- **آینده نظام سیاسی عربستان:** آینده نظام سیاسی عبارت است از وضعیتی که به طور کلی در مورد امور مربوط به آینده ساختار سیاسی، قدرت سیاسی، نهادها، سازمان‌ها و زیرمجموعه‌های نظام سیاسی عربستان است. (آقابخشی، ۱۳۷۹: ۴۴۳)

۲-۲- پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده نظام سیاسی عربستان

در مطالعات آینده پژوهی، شناسایی پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده و عدم قطعیت‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشند. پیشران‌های تأثیرگذار بر آینده نظام سیاسی عربستان با استفاده از تکنیک‌های نخبگی، کتابخانه‌ای و میدانی در ابعاد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی شناسایی شده است که هر کدام از ابعاد دارای مولفه‌هایی می‌باشند.

۲-۲-۱- **پیشران‌های سیاسی:** ۱- منازعات نخبگان سیاسی (نزاع‌های درون‌جریانی) ۲- سلامت حاکمان سیاسی (میزان فساد اقتصادی، سیاسی، اخلاقی حاکمان) ۳- بحران‌های مذهبی (اختلافات شیعی و سنی) ۴- بحران‌های جانشینی ۵- مشروعیت حکومت (مقبولیت نظام سیاسی) ۶- بصیرت و بینش سیاسی مردم ۷- مردم‌سالاری دینی (مشارکت سیاسی مردم) ۸- کارایی حکومت (بحران مملکت‌داری) ۹- بحران همبستگی (عدم انسجام در بین شاهزادگان نسل سوم) ۱۰- کارآمدی حکومت ۱۱- حکومت اقتدارگرا ۱۲- ثبات سیاسی ۱۳- چرخش نخبگان ۱۴- آزادی‌های سیاسی (فقدان عدالت سیاسی، افزایش زندانیان سیاسی) ۱۵- پیدایش گروه‌های تأثیرگذار جدید ۱۶- میزان پاسخگویی حکومت ۱۷- وابستگی به غرب (رزمی، ۱۳۹۸: ۱۹۱)

۲-۲-۲- **پیشران‌های فرهنگی:** ۱- فرهنگ غربی (بی‌حجابی، غربی شدن فرهنگ، بت‌زدن، ارزش‌های غربی، سکولاریسم) ۲- حقوق بشر ۳- توسعه نامتوازن ۴- اسلام‌ستیزی ۵- ایده‌آلیسم افراطی ۶- بحران هویت

۲-۲-۳- **پیشران‌های اجتماعی:** ۱- عدالت اجتماعی (تبعیض و بی‌عدالتی در بین اقشار مردم، شکاف طبقاتی، شکاف قومیتی، تبعیض نژادی، تبعیض مذهبی) ۲- توسعه انسانی ۳- تبعیض اجتماعی زنان (حقوق زنان) ۴- افزایش آگاهی‌های اجتماعی ۵- رشد علم، پژوهش و فناوری ۶- توسعه رسانه‌ها

۷- افزایش نقش جوانان ۸- افزایش سطح توقعات مردم ۹- فرهنگ روابط اجتماعی ۱۰- سرمایه اجتماعی ۱۱- ساختار جمعیتی (نرخ رشد جمعیت، میزان پیری جمعیت، رواج تک فرزندی) ۱۲- شکاف نسلی ۱۳- اخلاق اجتماعی (وضعیت ارتباطات اجتماعی، وضعیت خشونت اجتماعی، گسترش فردگرایی اجتماعی، ترجیح منافع فردی بر منافع جمع، احساس هویت و خودباوری، کالایی شدن مناسبات انسانی) ۱۴- سبک زندگی (رواج مصرف گرایی) (قیصری، ۱۴۰۰: ۹۳)

۲-۲-۴- پیشران های اقتصادی: ۱- دولت رانتیر ۲- فساد مالی گسترده دستگاه حاکم ۳- عدالت اقتصادی (شکاف اقتصادی فقیر و غنی، توزیع ناعادلانه ثروت) ۴- اقتصاد تک محصولی ۵- تورم و رکود اقتصادی ۶- بیکاری (عدم اشتغال) ۷- ناکارآمدی سیاست های اقتصادی ۸- بحران اقتصادی (عدم وجود شفافیت اقتصادی دولت) ۹- سطح رفاه ۱۰- سیاست های خصوصی سازی ۱۱- درآمد سرانه ۱۲- سرمایه گذاری داخلی و خارجی (بهبود فضای کسب و کار، میزان سرمایه گذاری خارجی در داخل، میزان سرمایه گذاری عربستان در خارج کشور)

۲-۲-۵- پیشران های علمی و تکنولوژیکی: ۱- رشد علم، پژوهش، فناوری و توسعه نوآوری ۲- رشد فضای مجازی ۳- توسعه دولت الکترونیک (واعظی، ۱۳۹۲: ۴۵)

۲-۲-۶- پیشران های منطقه ای و نظام بین الملل: ۱- محور مقاومت (حزب الله، جریان های مقاومت فلسطینی، جیش الوطنی، حشد الشعبی، انصارالله و...) ۲- وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان (عراق و یمن، فلسطین، لبنان) ۳- سیاست خارجی عربستان در منطقه ۴- سیاست های آمریکا در عربستان ۵- وضعیت رژیم صهیونیستی در منطقه غرب آسیا ۶- شورای همکاری خلیج فارس و اتحادیه عرب ۷- (عیوضی، ۱۳۹۴: ۷۹)

۲-۳- روش شناسی پژوهش

در این پژوهش، روش جمع آوری اطلاعات کتابخانه ای، اسنادی، پرسشنامه و نخبگی بوده و در تکمیل پرسشنامه ها، پژوهشگرانی که در مسایل اجتماعی، سیاسی عربستان احاطه دارند، استفاده شده است. روش این پژوهش آینده پژوهی است که از تکنیک های نخبگی و تجزیه و تحلیل پیش ران ها استفاده شده است. تکنیک نخبگی برای جمع آوری اطلاعات از یک گروه خبره استوار است. استفاده از این تکنیک برای به دست آوردن یک تصویر کلی از عوامل تأثیرگذار

بر آینده عربستان و دستیابی به قابل اطمینان‌ترین اجماع گروهی از نظرات خبرگان به واسطه یک سری از پرسشنامه‌های متمرکز همراه با بازخورد کنترل شده می‌باشد. از دیگر تکنیک‌های مورد استفاده قرار گرفته در روش آینده پژوهی، تکنیک تجزیه و تحلیل پیش‌ران‌ها می‌باشد. پیش‌ران‌ها، نیروهای عمده شکل‌دهنده آینده هستند و با شناسایی آن‌ها می‌توان به‌عنوان مبنایی برای تدوین سناریوهایی که مربوط به آینده هستند استفاده کرد.

نرم افزار مورد استفاده قرار گرفته در این پژوهش، نرم افزار سناریو ویزارد (Scenario Wizard) می‌باشد. این نرم‌افزار با محاسبات پیچیده و بسیار سنگین، امکان استخراج سناریوها با احتمال قوی، ضعیف و سناریوهای با احتمال سازگاری و انطباق بالا را فراهم می‌آورد. در این پژوهش، از روش CVR برای سنجش روایی متغیرهای شناسایی شده استفاده شده است. در این روش از گروه نخبه خواسته شده تا متغیرها را بر اساس ضرورت و اهمیت، تعیین کنند. متغیرهایی که نمره بالایی را به دست آوردند دارای اعتبار بالایی بوده و مورد استفاده قرار گرفته‌اند. همچنین برای سنجش پایایی سوالات، علاوه بر استفاده از پرسشنامه، ماتریس اثرات متقاطع، پایایی متغیرهای شناسایی شده را تایید می‌نماید.

۲-۴- جامعه آماری

بنا به هدفی که این تحقیق دنبال می‌کند، کارشناسان دارای صلاحیت عمومی به همراه داشتن تخصص و خبرگی در حوزه مسائل اجتماعی، سیاسی عربستان، جامعه آماری این تحقیق را تشکیل می‌دهند.

۲-۴-۱- حجم نمونه (نمونه آماری): در این پژوهش تعداد ۴۰ نفر به‌عنوان جامعه آماری شناسایی شدند که ۳۸ نفر خبره از طریق فرمول کوکران، به‌عنوان حجم نمونه انتخاب گردیدند.

۲-۴-۲- ویژگی‌های دموگرافیک جامعه نمونه: در این پژوهش از شاخص‌های آمار توصیفی برای بررسی ویژگی‌های دموگرافیک پاسخ‌دهندگان استفاده شده است. جدول زیر فراوانی پاسخ‌دهندگان بر اساس سن، تحصیلات، جنسیت و شغل را نشان می‌دهد.

جدول ۱. جدول دموگرافیک جامعه نمونه

۴۵-۵۵ سال		۳۵-۴۵ سال		سن
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۵۷/۹۰	۲۲	۴۲/۱۰	۱۶	

دکتری		فوق لیسانس		تحصیلات
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۷۳/۶۹	۲۸	۲۶/۳۱	۱۰	
عضو هیات علمی		پژوهشگر		شغل
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۴۷/۳۶	۱۸	۵۳/۶۳	۲۰	
مونث		مذکر		جنسیت
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۳۴/۲۱	۱۳	۶۶/۷۸	۲۵	

۲- ۵ سؤالات پژوهش

سناریوهای محتمل آینده نظام سیاسی عربستان کدام است؟

۳- یافته‌های پژوهش

۳-۱- طراحی پرسش‌نامه ساختاریافته و رتبه‌بندی متغیرها بر اساس نمره عدم قطعیت و اهمیت طراحی و تکمیل پرسش‌نامه، راهی علمی برای شناخت عدم قطعیت‌ها و میزان تأثیر مولفه‌های اثرگذار بر آینده نظام سیاسی عربستان می‌باشد. این پرسش‌نامه با استفاده از چارچوب نظری و بر اساس مدل مفهومی استخراج شده است. مولفه‌های تأثیرگذار بر آینده نظام سیاسی عربستان در ابعاد هفت‌گانه شناسایی شده و کارشناسان در فرآیند پاسخ به پرسش‌ها، امتیازاتی بین صفر تا ۱۰ را داده‌اند. امتیاز صفر به منزله بی‌تأثیر بودن مولفه می‌باشد و هر مقدار بر میزان امتیاز افزوده شده به معنای افزایش تأثیر گذاری مولفه و عدم قطعیت بودن آن می‌باشد. منظور از قطعیت و عدم قطعیت، مولفه‌هایی است که به دلیل مقدار ابهام آنها، قدرت پیش‌بینی در مورد آن کم یا زیاد است. در فرآیند سناریونویسی، شناخت مولفه‌ها با میزان تأثیرگذاری و قطعیت موثر هستند. (حاجیان، ۱۳۹۱: ۹۷)

۸/۲۵	۸/۰۹	اقتصاد تک‌محصولی	۴۱	۶/۸۴	۶/۲۳	چرخش نخبگان	۱۳
۷/۸۶	۷/۷۱	تورم و رکود اقتصادی	۴۲	۵/۹۷	۵/۳۴	آزادی‌های سیاسی	۱۴
۶/۳۷	۵/۶۵	بیکاری	۴۳	۷/۹۷	۷/۹۵	پیدایش گروه‌های تأثیرگذار	۱۵
۷/۲۲	۷/۲۷	ناکارآمدی سیاست‌های اقتصادی	۴۴	۶/۹۷	۶/۲۹	میزان پاسخگویی حکومت	۱۶
۷/۳۳	۷/۷۰	بحران اقتصادی	۴۵	۵/۴۴	۵/۲۴	وابستگی به غرب	۱۷
۵/۷۸	۵/۷۵	سطح رفاه	۴۶	۸/۵۸	۸/۷۸	فرهنگ غربی	۱۸
۶/۵۹	۶/۱۶	سیاست‌های خصوصی‌سازی	۴۷	۶/۸۱	۶/۳۱	حقوق بشر	۱۹
۶/۸۴	۶/۵۷	سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی	۴۸	۶/۲۸	۶/۳۸	توسعه نامتوازن	۲۰
۶/۹۲	۶/۹۸	رشد علم، پژوهش، فن‌آوری و	۴۹	۵/۲۱	۶/۲۵	اسلام‌ستیزی	۲۱
۷/۷۸	۷/۹۶	رشد فضای مجازی	۵۰	۷/۰۵	۶/۴۹	ایده‌آلیسم افراطی	۲۲
۸/۴۱	۸/۸۱	محور مقاومت	۵۱	۶/۰۷	۶/۱۵	بحران هویت	۲۳
۸/۴۲	۸/۲۷	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان	۵۲	۷/۸۶	۷/۱۰	عدالت اجتماعی	۲۴
۸/۴۴	۸/۲۱	سیاست‌های حمایتی آمریکا در عراق	۵۳	۶/۶۶	۶/۴۷	توسعه انسانی	۲۵
۷/۷۱	۷/۵۱	وضعیت رژیم صهیونیستی	۵۴	۶/۸۳	۷/۰۹	تبعیض اجتماعی زنان	۲۶
۶/۷۷	۶/۶۷	شورای همکاری خلیج فارس و	۵۵	۵/۷۹	۶/۵۱	افزایش آگاهی‌های	۲۷
۷/۲۷	۷/۱۷	وحدت جهان اسلام	۵۶	۶/۳۷	۶/۲۷	رشد علم، پژوهش و فناوری	۲۸

نمرات متغیرهای تأثیرگذار نشان می دهد از نظر نخبگان، ۱۳ متغیر دارای اهمیت و عدم قطعیت بالایی هستند که در جدول شماره ۴، مشخص شده است.

جدول ۴. مؤلفه‌های دارای بیشترین نمره اهمیت و عدم قطعیت

شماره ردیف	عوامل تأثیرگذار دارای اهمیت و عدم قطعیت بالا	نمره اهمیت	نمره عدم قطعیت
۱	بحران جانشینی	۸/۸۹	۸/۴۲
۲	کارآمدی حکومت	۸/۵۱	۸/۴۱
۳	فرهنگ غربی	۸/۷۸	۸/۵۸
۴	عدالت اجتماعی	۷/۱۰	۷/۸۶
۵	اخلاق اجتماعی	۸/۱۱	۷/۷۱
۶	سبک زندگی	۸/۱۵	۸/۱۲
۷	بحران اقتصادی	۷/۷۰	۷/۳۳
۸	اقتصاد تک‌محصولی	۸/۰۹	۸/۲۵
۹	رشد فضای مجازی	۷/۹۶	۷/۷۸
۱۰	محور مقاومت	۸/۸۱	۸/۴۱
۱۱	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان	۸/۲۷	۸/۴۲
۱۲	سیاست های حمایتی آمریکا در عربستان	۸/۲۱	۸/۴۴
۱۳	وضعیت رژیم صهیونیستی	۷/۵۱	۷/۷۱
۱۴	وحدت جهان اسلام	۷/۱۷	۷/۲۷

۳-۲- روش دوم رتبه‌بندی متغیرها با استفاده از روش ماتریس اثرات متقاطع

روش دوم برای شناسایی متغیرهای کلیدی، استفاده از روش ماتریس اثرات متقاطع است. در این روش متغیرهایی که دارای بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بر آینده دارند شناسایی می شوند. در این پژوهش از گروه نخبه خواسته شد تا در ماتریس اثرات متقابل با تعیین اعداد از صفر تا ۳، میزان تأثیرپذیری و تأثیرگذاری متغیرها را مشخص نمایند. عدد ۳ میزان بیشترین تأثیرگذاری متغیر را نشان می دهد. در مورد مولفه های ماتریس اثرات متقاطع، ۵۵ بار سوال میزان تأثیر متغیر هر سطر بر متغیر های هر ستون پرسیده شد و در نهایت ماتریس اثرات متقاطع با ۳۰۸۰ پرسش تکمیل شد. در ادامه

برای تحلیل آماری این ماتریس از نرم افزار میک مک استفاده شد و بدین ترتیب با توجه به مقدار تأثیرپذیری و تأثیرگذاری هر متغیر، مختصات ۵۶ متغیر در محور مختصات تعیین شد. متغیرهایی که در بالا و گوشه سمت راست نمودار قرار گرفتند، به دلیل تأثیرگذاری بالا، با سرعت تأثیرات را منتقل می کنند و همچنین به جهت وابستگی بالا به متغیرهای دیگر، با سرعت بالا تأثیرات را جذب می کنند.

این متغیرهایی که در موقعیت بالا و سمت راست جدول مختصات قرار می گیرند، توانایی بالایی در بر هم زدن ناپایداری سیستم دارند و به عنوان شاخص های ناپایداری در سیستم ها مورد توجه قرار می گیرند. به این متغیرها، متغیرهای اعتماد گفته می شود. با انجام تحلیل اثرات مستقیم، مشخص شد که متغیرهای اعتماد زیر دارای بیشترین تأثیرپذیری و تأثیرگذاری بر آینده نظام سیاسی عربستان را دارند: این متغیرها در جدول شماره ۵ مشخص شده است.

جدول ۵. مؤلفه های دارای بیشترین تأثیرگذاری و بیشترین تأثیرپذیری

ردیف	متغیرهای دارای بیشترین تأثیرگذاری و بیشترین تأثیرپذیری
۱	بحران جانشینی
۲	مشروعیت حکومت
۳	کارآمدی حکومت
۴	حکومت اقتدارگرا
۵	فرهنگ غربی
۶	سرمایه اجتماعی
۷	بحران اقتصادی
۸	محور مقاومت
۹	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان
۱۰	سیاست های حمایتی آمریکا در عربستان

۳-۳- تعیین متغیرهای کلیدی

متغیرهایی کلیدی نقش مهمی در شناسایی سناریو های محتمل دارند. برای تعیین متغیرهای کلیدی از روش های ماتریس اثرات متقاطع و پرسش نامه ساختار یافته استفاده شد. در روش ماتریس اثرات متقاطع، متغیرهایی که دارای بیشترین تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بودند شناسایی شدند.

در این مرحله استفاده از نرم افزار میک مک ضروری است. برای تعیین متغیرهای دارای بالاترین عدم قطعیت و اهمیت نیز از روش پرسش نامه ساختار یافته استفاده شد. در آخر آن دسته از متغیرهای مشترکی که دارای بیشترین تاثیرگذاری و تأثیرپذیری و بالاتری نمره اهمیت و عدم قطعیت بودند به عنوان متغیرهای کلیدی تعیین شدند. این متغیرها شامل هفت مورد می باشند که در جدول شماره ۶ مشخص شده است.

جدول ۶. متغیرهای کلیدی

متغیرهای کلیدی	ردیف
بحران جانشینی	۱
کارآمدی حکومت	۲
فرهنگ غربی	۳
بحران اقتصادی	۴
محور مقاومت	۵
وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان	۶
سیاست های حمایتی آمریکا در عربستان	۷

۳-۴- شناسایی سناریوهای محتمل

با قرار دادن هفت متغیر کلیدی در طیفی از وضعیت های مطلوب تا نامطلوب سه گانه، ۲۱ وضعیت تعیین شد. جدول شماره ۷ طیف وضعیت ها را نشان می دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۷. متغیرهای کلیدی و وضعیت احتمالی آن‌ها در آینده

نام اختصاری عامل	عامل کلیدی	وضعیت	شرح وضعیت
A	بحران جانشینی	A1	بحران جانشینی در عربستان بیشتر خواهد شد
		A2	بحران جانشینی در عربستان ثابت خواهد ماند
		A3	بحران جانشینی در عربستان ضعیف‌تر خواهد شد
B	کارآمدی حکومت	B1	کارآمدی حکومت در عربستان بیشتر خواهد شد
		B2	کارآمدی حکومت ثابت خواهد ماند
		B3	کارآمدی حکومت در عربستان ضعیف‌تر خواهد شد
C	فرهنگ غربی	C1	فرهنگ غربی در عربستان گسترش پیدا خواهد کرد
		C2	فرهنگ غربی در عربستان ثابت خواهد ماند
		C3	فرهنگ غربی در عربستان کمتر خواهد شد
D	بحران اقتصادی	D1	بحران اقتصادی در عربستان بیشتر خواهد شد
		D2	بحران اقتصادی در عربستان ثابت خواهد ماند
		D3	بحران اقتصادی در عربستان ضعیف‌تر خواهد شد
E	محور مقاومت	E1	محور مقاومت در عربستان بیشتر تأثیر خواهد داشت
		E2	محور مقاومت در عربستان تأثیر نخواهد داشت
		E3	محور مقاومت در عربستان کم تأثیر خواهد داشت
F	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان	F1	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان بیشتر خواهد شد
		F2	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان تغییر نخواهد کرد
		F3	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان کمتر خواهد شد
G	سیاست های حمایتی آمریکا از عربستان	G1	حمایت آمریکا از عربستان بیشتر خواهد شد
		G2	حمایت آمریکا از عربستان تغییر نخواهد کرد
		G3	حمایت آمریکا از عربستان کمتر خواهد شد

جهت تعیین میزان تاثیرگذاری هر کدام از وضعیت های متغیرها، جامعه نخبگی اقدام به تکمیل پرسشنامه و نمره دهی بر اساس حالت های محدودیت ساز، بی تاثیر و توانمندساز هر کدام از متغیرهای کلیدی کردند. جدول شماره ۸ وضعیت نمرات حالت های مختلف متغیرهای کلیدی را نشان می دهد.

جدول ۸. نمرات حالت های مختلف متغیرهای کلیدی

نوع اثر	اثرات تقویت کننده قوی	اثرات تقویت متوسط	اثرات تقویت کننده ضعیف	بدون تاثیر	اثرات تضعیف کننده	اثرات تضعیف متوسط	اثرات تضعیف کننده قوی
نمره	+۳	+۲	+۱	۰	-۱	-۲	-۳

جامعه نخبگی با استفاده از ماتریس اثرات متقابل، به قضاوت های کمی حالت های مختلف متغیرها بر یکدیگر پرداختند. جدول شماره ۹، ماتریس اثرات متقابل متغیرهای کلیدی را نشان می دهد.

جدول ۹. ماتریس اثرات متقابل متغیرهای کلیدی

A بحران جانشینی												
A1 بحران جانشینی بیشتر خواهد شد												
A2 بحران جانشینی ثابت خواهد ماند												
A3 بحران جانشینی ضعیفتر خواهد شد												
B کارآمدی حکومت												
B1 کارآمدی حکومت بیشتر خواهد شد												
B2 کارآمدی حکومت ثابت خواهد ماند												
B3 کارآمدی حکومت ضعیفتر خواهد شد												
C فرهنگ غربی												
C1 فرهنگ غربی گسترش پیدا خواهد کرد												

C2	فرهنگ غربی ثابت خواهد ماند	- + - +	- - + - + + - - + - +
C3	فرهنگ غربی کمتر گسترش خواهد داشت	+ + +	- + + + + - + + - + +
D	بحران اقتصادی		
D1	بحران اقتصادی بیشتر خواهد شد	+ + - + - - + - -	+ + - + + - - + -
D2	بحران اقتصادی ثابت خواهد ماند	- + + - - + - - +	- + + - - + - + +
D3	بحران اقتصادی ضعیف تر خواهد شد	- + + - - + - + +	- + + - - + - + +
E	محور مقاومت		
E1	محور مقاومت بیشتر تاثیر خواهد داشت	+ + - + - + + - - + + -	+ + + - -
E2	محور مقاومت تاثیر نخواهد داشت	- + + - - + - + + - + +	+ + -
E3	محور مقاومت کمتر تاثیر خواهد داشت	- + + - - + - + + - + +	- + + - +
F	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان		
F1	وضعیت ناپایدار پیرامون بیشتر خواهد شد	+ - - + + - + + - + + - - + +	+ + -
F2	وضعیت ناپایدار پیرامون تغییر نخواهد کرد	- + - + + - + + - + + + + -	- + +
F3	وضعیت ناپایدار پیرامون کمتر خواهد شد	+ + - + + - + + - + + + + -	- + +
G	سیاست های حمایتی آمریکا از عربستان		

عدد بیشتر مولفه های این سناریو منفی بوده و برآیند توصیف گرهای تأثیرگذار بر آینده نظام سیاسی عربستان در این سناریو ۱۰- می باشد. بنابراین این سناریو به دلیل داشتن پنج توصیف گر با نمره منفی و ارزش سازگاری پایین، فاقد اعتبار و ارزش می باشد. بنابراین احتمال وقوع سناریوی کارآمدی، رشد و تقویت نظام سیاسی عربستان بسیار ضعیف می باشد.

۳- ۴- ۲- سناریوی دوم: سناریوی عدم تغییر و ثبات در آینده: در سناریو دوم، نظام سیاسی عربستان نه در وضعیت افول و اضمحلال قرار خواهد گرفت و نه وضعیت کارآمدی، رشد و پیشرفت را تجربه خواهد کرد. در این سناریو، وضعیت آینده نظام سیاسی عربستان به شکل ثبات و عدم تغییر خواهد بود. مولفه های تأثیرگذار بر آینده نظام سیاسی عربستان در سناریو دوم در جدول شماره ۱۱ آمده است.

جدول ۱۱. سناریوی عدم تغییر و ثبات در آینده

جدول سناریو اول			
ردیف	توصیف گر	حالت توصیف گر	نمره
A	بحران جانشینی	A2 بحران جانشینی ثابت خواهد ماند	-۱
B	کارآمدی حکومت	B2 کارآمدی حکومت ثابت خواهد ماند	-۱
C	فرهنگ غربی	C2 فرهنگ غربی ثابت خواهد ماند	-۲
D	بحران اقتصادی	D2 بحران اقتصادی ثابت خواهد ماند	-۱
E	محورمقاومت	E2 محورمقاومت تأثیر نخواهد داشت	-۱
F	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان	F2 وضعیت ناپایدار پیرامون تغییر نخواهد کرد	-۲
G	سیاست های حمایتی آمریکا از عربستان	G2 حمایت آمریکا تغییر نخواهد کرد	+۱

در این سناریو شش توصیف گر با نمره منفی و یک توصیف گر با نمره مثبت و ارزش سازگاری ۷- بوده و نشان دهنده عدم وقوع این سناریو در آینده می باشد. نتیجه اینکه این سناریو با احتمال کم برآورد شده و امکان تجربه عدم تغییر و ثبات در آینده نظام سیاسی عربستان ضعیف می باشد.

۳-۴-۳- سناریو سوم: سناریوی اصلاحات در نظام سیاسی عربستان: در سناریو سوم، آینده نظام سیاسی عربستان متأثر از مولفه های کلیدی است. در این سناریو، تمامی توصیف گرها، نمره مثبت را داشته و ارزش سازگاری آن ۱۲+ بوده و سناریو محتمل می باشد. در این سناریو، نظام سیاسی عربستان، اصلاحات عمیق و اساسی را تجربه خواهد کرد. در این اصلاحات، ساختار سیاسی متعادل تر خواهد شد و با کم شدن قدرت خاندان آل سعود، قدرت به دیگر ساختارهای نظام سیاسی نشر پیدا خواهد کرد. جدول شماره ۱۲ مولفه های تاثیرگذار بر آینده نظام سیاسی عربستان را نشان می دهد.

جدول ۱۲. سناریوی اصلاحات در نظام سیاسی عربستان

جدول سناریو اول			
نمره	حالت توصیف گر	توصیف گر	ردیف
+۲	A1 بحران جانشینی بیشتر خواهد شد	بحران جانشینی	A
+۱	B3 کارآمدی حکومت ضعیفتر خواهد شد	کارآمدی حکومت	B
+۳	C1 فرهنگ غربی گسترش پیدا خواهد کرد	فرهنگ غربی	C
+۱	D1 بحران اقتصادی بیشتر خواهد شد	بحران اقتصادی	D
+۱	E1 محور مقاومت بیشتر تاثیر خواهد داشت	محور مقاومت	E
+۳	F1 وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان بیشتر خواهد شد	وضعیت ناپایدار پیرامون عربستان	F
+۱	G3 حمایت آمریکا کمتر خواهد شد	سیاست های حمایتی آمریکا از عربستان	G

نتیجه گیری و پیشنهادها

این مقاله با عنوان آینده نظام سیاسی عربستان و سناریو های محتمل، به دنبال شناسایی سناریو های محتمل برای آینده نظام سیاسی عربستان با استفاده از روش های آینده پژوهی است. سوال پژوهش این است که آینده نظام سیاسی عربستان چگونه خواهد بود و چه سناریو هایی برای آینده آن محتمل است؟ با استفاده از روش های، مصاحبه، نخبگی و کتابخانه ای و با شناسایی عدم قطعیت ها و پیشران ها، مولفه های کلیدی تاثیر گذار بر آینده نظام سیاسی عربستان شناسایی شده و

با استفاده از تکنیک های آینده پژوهی، سه سناریو برای آینده این نظام استخراج گردید. سناریو اول با عنوان «سناریوی کارآمدی، رشد و تقویت نظام سیاسی عربستان» به دلیل داشتن توصیف-گرههایی با نمره منفی بالا و ارزش سازگاری پایین، بدون اعتبار شناسایی شد. چنانچه مولفه های سناریو اول در وضعیتی قرار گیرند که با نمره مثبت و دارای ارزش سازگاری بالا باشند، برای نظام سیاسی عربستان مطلوب خواهد بود و باعث تقویت این نظام در آینده خواهد شد.

سناریو دوم با عنوان «عدم تغییر و ثبات» آینده نظام سیاسی عربستان به شکل ثبات و عدم تغییر خواهد بود. این سناریو هم به دلیل داشتن توصیف-گرههایی با نمره منفی پایین، سناریوی ضعیف و با احتمال کم برآورد شده است.

سناریو سوم با عنوان «اصلاحات در نظام سیاسی عربستان» به دلیل داشتن نمرات مثبت، به عنوان سناریوی قوی با احتمال بالا شناسایی شده و جزء آینده محتمل به شمار می رود.

در این سناریو با افزایش بحران جانشینی، افزایش ناکارآمدی حکومت، تسلط فرهنگ غربی، افزایش بحران های اقتصادی، افزایش قدرت محور مقاومت، افزایش بحران های منطقه ای و تشدید ناآرامی ها و کاهش حمایت آمریکا از عربستان، باعث تشدید بی ثباتی در سیاست داخلی عربستان خواهد شد و چنانچه مولفه های کلیدی استخراج شده در سناریو سوم در حالت همگرا قرار بگیرند و یکدیگر را تقویت نمایند، نظام سیاسی عربستان را در وضعیت اصلاحات گسترده و تغییر سیاست ها قرار خواهند داد. در چنین شرایطی اگر عوامل شتابدهنده نیز بر این وضعیت اضافه شود، آینده نظام را به سمت تغییرات بنیادین سوق خواهد داد.

بنابراین با ایجاد تهدیدها و فرصت ها و شکل گیری چالش هایی که در اثر تغییرات بنیادین در حکومت عربستان به وجود خواهد آمد و همچنین با تغییرات جدید ژئوپولیتیک و چالش های ناشی از شکل گیری نظم جدید در منطقه غرب آسیا، اتخاذ راهبردی هوشمندانه در جهت تامین امنیت، تقویت انقلاب اسلامی و افزایش نقش منطقه ای برای نظام جمهوری اسلامی ایران ضرورتی اساسی خواهد بود.

فهرست منابع

- آدمی، علی؛ قاسمیان، روح‌الله (۱۳۹۱). انقلاب اسلامی ایران و خیزش‌های مردمی در جهان عرب، بیداری اسلامی، ملاحظات ایرانی و غربی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- آقابخش، علی (۱۳۷۹). فرهنگ علوم سیاسی، تهران: چاپار.
- ابراهیم، فؤاد (۱۳۸۷). شیعیان در جهان عرب مدرن (عربستان سعودی)، ترجمه رضا سیمبر، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- ابراهیمی، نبی‌الله (۱۳۹۲). نو سلفی‌گری و جهانی شدن امنیت در خاورمیانه، تهران: پژوهش‌شکده مطالعات راهبردی
- ابوالحمد، عبدالحمید (۱۳۶۵). مبانی سیاست، تهران: دانشگاه تهران.
- احمدیان، حسن (۱۳۹۱). القاعده در عربستان سعودی، تجربه جهادی داخلی و چشم‌انداز پیش رو، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- احمدیان، محسن (۱۳۹۱). دین و دولت در عربستان سعودی: از دولت وهابی تا وهابیت دولتی، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- استنسیلی، استیو (۱۳۹۲). جامعه‌شناسی سیاسی قدرت در عربستان، ترجمه نبی‌الله ابراهیمی، تهران: پژوهش‌شکده مطالعات راهبردی.
- حاجیان، ابراهیم (۱۳۹۱). مبانی، اصول و روش‌های آینده‌پژوهی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- حاجیان، ابراهیم؛ قصاب، محمود (۱۳۹۲). آینده و سناریو نگاری، طبقه بندی روش‌ها و دسته بندی سناریوها، راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۸(۲)، ۶۲-۳۳.
- دهشیری، محمدرضا (۱۳۹۴). بیداری اسلامی و شکل‌گیری هندسه جدید خاورمیانه، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۵(۴)، ۱۸۰-۱۵۷.
- رزمی، ماشاء‌الله (۱۳۸۹). انقلاب‌های پست اسلامی در خاورمیانه، تهران.
- عبدالله خانی، علی (۱۳۹۰). فنون پیش‌بینی، تهران: ابرار معاصر.
- عیوضی، محمد رحیم (۱۳۹۴). تحلیلی بر چارچوب مطالعاتی آینده انقلاب اسلامی، تهران: آفتاب توسعه.
- قربانی، مصطفی؛ مصطفی پور، احسان (۱۴۰۱). آینده پژوهی انقلاب اسلامی با نگرشی به تحولات فرهنگی - اجتماعی ایران امروز، راهبرد، ۳۱(۳)، ۲۶-۶.

قیصری، نوراله؛ قربانی، مصطفی (۱۴۰۰). گفتمان های هویتی و منازعات نخبگان سیاسی، الگوی نظری تبیین منازعات نخبگان سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، پژوهش های سیاست اسلامی، ۹(۲۰)، ۶۸-۴۴.

کرمزادی، مسلم (۱۳۹۵). سلفی‌گرایی جهادی - تکفیری و آینده ثبات سیاسی در منطقه خاورمیانه، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۶(۱)، ۱۱۳-۱۴۲.

معماری، داوود (۱۳۹۶). نگاشت آینده تمدنی؛ اضلاع تمدن نوین اسلامی و راه پایدارسازی و پابرجایی آن، آینده‌پژوهی ایران، ۲(۲)، ۲۳-۴۲.

مقدم‌فر، حمیدرضا؛ محسنی‌آهویی، ابراهیم (۱۴۰۰). جنگ شناختی، علم پیروزی در نبرد ذهن‌ها، تهران: خبرگزاری تسنیم.

واعظی، محمود (۱۳۹۲). بحران‌های سیاسی و جنبش‌های اجتماعی در خاورمیانه، تهران: وزارت امور خارجه.

یوسفی، محسن (۱۳۹۱). رویکرد آل سعود به دگراندیشان تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.

